

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.014.3 (477) «1917–1919»

Л. Д. Березівська,

*професор кафедри теорії та історії педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник, доцент, головний науковий співробітник
лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України*

ІДЕЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЕКТІ ЄДИНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (1917–1919)

Стаття присвячена історії та змісту Проекту єдиної школи в Україні (1917–1919), що визначив фундаментальні принципи розвитку шкільної освіти, зокрема індивідуалізації та диференціації навчання.

Ключові слова: Проект єдиної школи в Україні, шкільна освіта, індивідуалізація і диференціація навчання.

На сучасному етапі інноваційного розвитку шкільної освіти в Україні актуалізується історико-педагогічне знання з державної освітньої політики для визначення її концептуальних основ, прогностичних векторів. Погляд у 1917–1920 рр., період Української національно-демократичної революції (УНР), є доцільним для осмислення чинників і причин нереалізованих проектів розвитку української школи, їх змісту для творчого використання в ході сучасного законотворення, що, як правило, становить фундамент розвитку освіти. Саме в той час українські освітяни, використовуючи найкращі вітчизняні і зарубіжні педагогічні напрацювання, розробили унікальний документ Проект єдиної школи в Україні, що не був запроваджений у шкільну практику через зміну суспільно-політичної парадигми розвитку суспільства і багато років залишався невідомим педагогічній громадськості.

Історіографічний пошук показав, що ряд істориків (Н. Ротар, 1996; А. Пижик, 1998; Ю. Телячий, 2000; В. Богуславська, 2001 та ін.) та істориків педагогіки (С. Філоненко, 1995; В. Гурський, 1995; М. Собчинська, 1995; Л. Березівська, 2008 та ін.) у контексті висвітлення різних аспектів розвитку освіти в добу УНР більшою чи меншою мірою аналізували Проект єдиної школи. **Мета нашої статті** — на основі розгляду Проекту єдиної школи в Україні розкрити основні принципи розробленої українськими освітянами в ході УНР концепції шкільної освіти, зосередивши увагу на диференційованому підході як формі індивідуалізації навчання.

Слід зазначити, що після розвалу Російської імперії, до якої входила більшість українських земель, вітчизняні освітяни одержали у спадок станова, словесну, авторитарну шкільну освіту й водночас багато проектів та ідей щодо запровадження й реалізації принципу індивідуалізації навчання, народжених у ході громадсько-педагогічного руху за реформування освіти. Вони й стали підґрунтям для розробки ідей диференціації педагогічного процесу в період національно-демократичної революції, становлення української державності (1917–1920).

Нагадаємо, що поняття «диференціація» походить від латинського *differentia*, що означає відмінність. Це поняття тлумачиться як поділ, членування цілого на різні частини, форми. Диференціація навчання стосовно педагогічного підходу — це система впливу на учнів у ході навчального процесу, що максимально відповідає їхнім нахилам, можливостям, здібностям; щодо дидактико-методичного підходу — диференціація змісту навчального матеріалу, методів і форм навчання [2, с. 211–212].

Коротко спинимося на історії створення Проекту єдиної школи в Україні, хоча про це вже писали у своїх публікаціях. Передусім виділимо основні етапи його розробки: початковий інтенсивний — за Централь-

ної Ради (початок березня 1917—29 квітня 1918); пасивний — за Гетьманату П. Скоропадського (29 квітня — 13 грудня 1918); завершальний інтенсивний — у період Директорії УНР (13 листопада 1918 — кінець 1920). Та найбільше акцентуємо увагу на ідеї диференціації навчання як фундаменті проекту в поєднанні з іншими основними принципами розробленої концепції шкільної освіти.

Особливістю проекту як нормативного документа є те, що його створення почалося не у владних кабінетах, а ініціювалося широкими колами освітянської громади. Так, у добу Центральної Ради влітку 1917 р. спеціальна комісія Товариства шкільної освіти (голова — педагог і громадський діяч П. Холодний), згодом спеціальна комісія Генерального секретаріату освіти, розробила план єдиної школи, який було винесено на розгляд Другого Всеукраїнського педагогічного з'їзду. На з'їзді (10—12 серпня 1917, м. Київ), у якому взяло участь понад 700 учителів, активно обговорювалася ідея про єдину школу (план єдиної школи). У промові генеральний секретар освіти І. Стещенко виклав основні цілі уряду в галузі освіти — творення нової національної школи, українізація освіти [6, с. 2]. Я. Чепіга у доповіді «Соціалізація народної освіти» проголосив принципи побудови системи загальної освіти: доступність, обов'язковість для дітей 8—16 років, безплатність, світськість, національний характер, державно-громадське утримання шкіл [1, с. 7]. С. Русова у доповіді «Націоналізація школи» оприлюднила психологічні й педагогічні вимоги націоналізації школи. Вона акцентувала увагу на тому, що національна школа — це не лише викладання предметів рідною мовою, а й відображення душі народу, його етнографічного складу, національної творчості; *задоволення індивідуальних нахилів і сприяння загальному розвитку учнів відповідно до потреб місцевого населення*; осередок впливу на громадянство і найкращий культурний скарб народу [7, с. 1].

Заступник генерального секретаря освіти П. Холодний у доповіді «Єдина школа» обґрунтував ідею створення єдиної школи, де діти всіх станів могли б здобувати загальну середню освіту «залежно від свого таланту та бажання батьків». На підтвердження цієї думки він навів приклади загальноосвітніх шкіл, що забезпечували б «індивідуалізацію дітей залежно від їхнього хисту», із тогочасного зарубіжного досвіду. Так, у Данії 12-річна загальноосвітня школа була триступеневою — 5-річна початкова, 4-річна з англійською та німецькою мовами, 3-річна з трьома гілками (класична, нових мов, природничо-математична); у Норвегії 12-річна загальноосвітня школа була триступеневою — 3-річна початкова, 9-річна середня у складі реальної 5-річної та 4-річних класичної і вищої реальної; в Америці 12-річна загальноосвітня школа була триступеневою — 4-річна початкова, 4-річна вища початкова, 4-річна середня (перехід із школи до школи вільний); у Швейцарії 12-річна загальноосвітня школа була двоступеневою — загальна початкова 6-річна з паралельними відділами й окремими програмами у старших класах для переходу до 6-річної середньої; у Німеччині: Мангеймська система (діяли різні типи шкіл (14) для дітей «недоумкуватих, нездатних до науки, середнього хисту, талановитих» та ін.), і за проектом професора Рейна (проєктувалася 6-річна обов'язкова початкова школа з вивченням іноземних мов з третього року навчання і виявленням здібностей дітей до їх вивчення; після закінчення цієї школи одні учні могли продовжити навчання у 7-8 класі 8-річної обов'язкової народної школи, інші — у 4-річній реальній школі, решта — у 6-річній реальній або класичній середній школі) [8].

Ми свідомо навели ці приклади, оскільки вони свідчать про високий рівень актуалізації ідей індивідуалізації та диференціації навчання у світовому освітньому просторі початку ХХ ст. й водночас показують витoki і невідповідність цих ідей у розглядуваному українському проєкті розвитку шкільної освіти. Спираючись на зарубіжний досвід і на реалії діючої шкільної освіти, П. Холодний висунув думку про створення загальноосвітньої семирічної школи, що теоретично будувалася б на спостереженнях навколишнього середовища дитини відповідно до вимог життя. Після закінчення її окремі діти могли б припинити навчання, а інші — продовжувати його в 4-річних гімназіях або технічних і сільськогосподарських школах, учительських семінаріях.

У прийнятій на з'їзді постанові «Організація нової школи» було обґрунтовано суть моделі нової національної школи; визначено найближчі для її реалізації завдання, зокрема запровадження рідної мови, зміни програм, підходів до навчального процесу на основі творчості, врахування *індивідуальних нахилів дитини*, ознайомлення з рідним краєм, його історією; задекларовано принципи шкільної освіти, а саме школа має бути єдиною, обов'язковою, світською (релігійне навчання здійснюється за бажанням батьків), на всіх ступенях (початкова, середня, вища) — безплатною; висвітлено педагогічні підвалини єдиної школи: зміст освіти будується на основі навколишнього життя; народна школа створюється як 7-річна — загальноосвітня; курс гімназій становить 4 роки; технічні школи (сільськогосподарські, учительські семінарії та ін.) функціонують як продовження загальноосвітніх шкіл [1, с. 8]. На початковому етапі розроблення проєкту, як бачимо, освітяни зосередилися на 11-річній моделі загальноосвітньої школи з профільною диференціацією і професійно орієнтованою диференціацією.

Отже, в надзвичайно короткий строк українська педагогічна громадськість за підтримки уряду розробила нову концепцію шкільної освіти, що ґрунтувалася на принципі індивідуалізації навчально-виховного процесу в поєднанні з іншими принципами, а саме: демократичний, національний, гуманістичний, позастановий (рівного доступу до освіти), єдиної школи, трудовий (діяльний). Характерно, що в проєкті нової національної системи шкільної освіти знайшли відображення передові демократичні зарубіжні та вітчизняні педагогічні ідеї початку ХХ ст., зокрема «ігнат'євського» проєкту (1915—1916).

У період Гетьманату П. Скоропадського, як свідчить очевидець і активний учасник цих процесів С. Постернак, багато планів і проєктів попередньої влади ігнорувалися, повернулися консервативні прийоми і погляди, питання про шкільну реформу відкладалося, управління освітою набуло бюрократичного характеру, припинили свою роботу комісії єдиної школи і всенародного навчання [4, с. 13]. Звичайно, це справедлива оцінка, проте дещо суперечлива. Факти свідчать, що все-таки комісія всенародного навчання діяла, а автор проєкту єдиної школи П. Холодний (товариш міністра МНОМ) продовжував над ним працювати. Після тривалої дискусії комісія вирішила в основу нових навчальних планів покласти «ігнатєвські», додавши нові предмети з українознавства [9, арк. 5].

Відразу ж після встановлення влади Директорія УНР у складних зовнішніх та внутрішніх суспільно-політичних умовах продовжила започатковану Центральною Радою розробку Проєкту єдиної школи. Це супроводилося прийняттям Закону «Про державну мову в Українській Народній Республіці» (1 січня 1919) і узаконенням державної української мови [3, с. 4]; проголошенням обов'язковості навчання в школах українською мовою (30 січня 1919), а в школах неукраїнської нації — її мовою [11, арк. 4, 21–21 зв.]. Ці заходи безпосередньо сприяли реалізації принципу диференціації. За основу реформування змісту освіти було взято «ігнатєвські» програми, які ґрунтувалися на принципі диференціації.

Над Проєктом єдиної школи в період Директорії працювала комісія «Шкільна анкета» при Міністерстві народної освіти, яка подавала розроблені пропозиції для розгляду до Ради міністра [17, арк.1]. Фактично координуючим центром розробки Проєкту єдиної школи стала Комісія для технічного проведення реформи школи в Україні (серпень–листопад 1919) у складі 24 відомих педагогів. До комісії, що займалася створенням проєктів, навчальних планів і програм з усіх предметів, надходили пропозиції стосовно оновлення шкільної освіти. Так, члени Комісії для складання Меморіалу щодо реформи школи УНР пропонували створити двоступеневу загальноосвітню школу: початкова (8-річна) виховна та вища (4-річна) виховна. У Меморіалі до Головної шкільної ради, а також у зверненні до міністра народної освіти П. Холодного члени комісії (А. Вугович, А. Домбровський, М. Кассіян, С. Похмуровський, Д. Стельмах та ін.) наполягали на положеннях, які комісія для технічного проведення реформи школи мала врахувати: єдина державна школа в Україні повинна дати всьому її населенню загальну освіту найвищого рівня; усі її ступені мають бути між собою тісно пов'язані; виховання дітей та молоді варто будувати на загальнолюдських і державних підвалинах; доцільно в селах запровадити замість 4-річної 6-річну початкову школу; оскільки душею школи є вчитель, слід подумати про підвищення його фахової підготовки та ін. [12, арк. 9–12, 23].

Департамент вищої та середньої школи на чолі з А. Синявським, спираючись на висловлені на з'їзді ідеї вчителів, запропонував створити двоступеневу середню школу (I — вища 4-річна початкова школа, II — 4-річна з фуркацією за чотирма галузями: гуманітарна, реальна, економічна, філологічна). А. Синявський, вважаючи розроблений П. Холодним проєкт єдиної школи «фундаментальним», пропонував розглянути нові програми з метою затвердження «єдиного спільного плану» [14, арк. 1].

Проєкт єдиної школи активно дискутувався на багатьох засіданнях Ради міністра народної освіти при Міністерстві народної освіти (липень–жовтень 1919, м. Кам'янець-Подільський). Проаналізувавши різні думки, Рада міністра узагальнила їх у тезах, згодом урахуваних у Проєкті єдиної школи: державна школа в Україні повинна бути єдиною, доступною, корисною для всіх її громадян, виховною; зміст освіти має будуватися на матеріалі з навколишнього життя дитини; навчання здійснюється мовою тієї нації, до якої належить дитина; навчання всіх предметів у школі «проводиться на основі дієвого принципу — школа має виховувати *індивідуальність*, творчість і волю майбутніх громадян»; професійна школа відокремлюється від загальноосвітньої і її продовжує; «рідною мовою в школі рахується мова нації, до якої належить дитина, а не мова сім'ї» [10, арк. 26–26 об.]. У процесі розгляду підходів до створення школи III ступеня було запропоновано її профільну модель за чотирма відділами (гуманітарний, реальний, економічний, дівочий).

В результаті роботи загальна комісія на чолі з П. Холодним виробила загальний навчальний план для гуманітарного (з однією або двома чи трьома давніми мовами), реального, економічного та дівочого відділів середньої школи III ступеня [15]. З плану ми побачили, що загальноосвітня школа проєктувалася як триступенева 12-річна (I — 4-річний, II — 4-річний, III — 4-річний). На всіх ступенях мали вивчатися Закон Божий, рідна мова, математичні курси, співи і гімнастика; водночас російська мова вилучалася з навчального плану, іноземні мови, малювання мали вивчатися з 5 класу. На гуманітарному відділі переважали за кількістю годин такі предмети, як іноземні мови, історія; на реальному — алгебра, фізика; на економічному — додатково викладалися політична економіка, комерційна арифметика; на дівочому — бухгалтерія, рукоділля. Для всіх відділів планувалося викладати філософську пропедевтику, педагогіку.

Зазначимо, що у вересні 1919 р. Проєкт єдиної школи, який складався з трьох томів, був підготовлений до друку. Проте через суспільно-політичні обставини вдалося видати лише перший том [5].

Проаналізуємо основні положення Проєкту єдиної школи в Україні. Він складається з передмови, розділу «Пояснення до навчальних планів і програм єдиної школи», загальної частини й підрозділу «Роль науки, релігії, мистецтва, рахунок та розвиток громадянського обов'язку у виховній школі», навчальних планів і програм для I та II ступенів і пояснень до них, а також додатка — Словника до основної школи.

У загальній частині узаконено обґрунтовані раніше основні принципи нової загальноосвітньої єдиної української школи — доступна для всіх верств населення на пов'язаних між собою усіх її ступенях (незалежно від статі і стану батьків), виховальна (виховання на природній основі знання про «скарби» і «красу» українського народу), національно-державна (релігійне, моральне, фізичне, громадянське виховання на тій же основі), діяльна (близька до життя дитини, дієвий (трудоий) принцип навчання, можлива ручна праця як предмет).

Визначальною рисою проекту є його дитиноцентрична спрямованість. «Дитячий світ, цей мікрокосмос з власним добром і злом, є тим полем, де має проводитися робота вчителя. Буде невинуватою педагогічною помилкою нехтування цим світом; до всякого знання треба йти через нього і від нього. ...Спрямованість праці педагога у виховній школі має йти від дитини навколо, а не навпаки», — наголошується у проекті [5, с. 4]. Автори документа вважали, що в ході навчально-виховного процесу слід урахувати *індивідуальність дитини, різні дітячі нахили*. Для цього, на їхню думку, варто в основу змісту освіти «класти елементи з життя самої дитини й те, що навколо неї», дитина повинна знати передусім «про життя своєї місцевості, свого народу на українській землі» [5, с. 5]. Саме на такій природній основі школярі мають здобувати різноманітні знання.

Автори проекту доводили, що «немає підстав створювати різні типи школи для окремих соціальних груп дітей», як це було в царську добу. Єдина школа, на їхнє переконання, — це принцип освіти, суть якого полягає в тому, що усі діти незалежно від їхньої статі і «громадянського становища» батьків зможуть здобути освіту від початкової до вищої [5, с. 6]. Водночас автори пропонували «варіації»: міська і сільська школа може мати відмінності, але не на перших роках навчання, щоб полегшити перехід із сільської школи в міську і навпаки. Вони обґрунтували доцільність положення про обов'язковість навчання на перших двох ступенях. А перехід на третій ступінь навчання, на їхню думку, має визначитися передусім здібностями самих дітей та їхнім прагненням продовжити навчання за фахом, що сприятиме збільшенню кількості професійних шкіл.

Визначальним для самореалізації дитини автори проекту вважали навчання рідною мовою, «якою дитина природно виявлятиме свої почування у всій широті, одночасно з цим виявленням розвиватиметься і дитяча душа, що й є завданням школи» [5, с. 7–8]. Вони розмежували поняття «рідна мова» і «родинна мова», доводили необхідність і переваги навчання рідною мовою.

Передбачалося, що програма перших 8 років основної школи переважно складатиметься з пропедевтичних курсів. Зміст таких курсів, як рідна мова, історія, географія, природознавство, арифметика, геометрія, мав ґрунтуватися на близькому дитині матеріалі. На III ступені школи пропонувалося ввести систематичні наукові концентричні курси, мета яких — загальний формальний розвиток учнів; водночас запровадити профілізацію школи за такими відділами: гуманістичний (гуманітарний. — Л. Б.), реальний, економічний, може бути дівочий. У проекті наголошувалося, що для всіх шкіл України не потрібно розробляти однакові плани для III ступеня, оскільки «треба зважити на *індивідуальні нахили дітей*, котрі формуються в них на відповідному цьому ступеневі році» [5, с. 11].

На нашу думку, у підрозділі «Різноманітність курсів III ступеня школи» докладно обґрунтовано організаційно-змістові характеристики диференційованого підходу до навчання у 9–12 класах колегії, шляхи створення різних типів (варіантів) класів чи шкіл. Передусім визначено обов'язкові предмети для II і III ступенів (математика, фізика, географія, історія), що «є тим стовпом, на якому тримається будівля школи, рушити їх не можна, може йтися хіба про більший чи менший розмір їх програм» [5, с. 22]. А от такі предмети, як політична економіка, філософська пропедевтика, латинська мова та ін., відповідно до завдань школи можуть бути вилучені або замінені іншими. Важливо, що автори переконливо прогнозували позитивні результати диференційованого підходу кількома аргументами, а саме: навчання на III ступені ґрунтуватиметься на інтересі дитини до тієї чи іншої формальної науки, виявленню ще на II ступені; школа буде діяльною, бо відповідатиме «розмаїттю нахилів дітей»; навчання школярів у гуманітарних чи реальних школах відповідно до їхніх нахилів сприятиме їхньому загальному розвитку [5, с. 22].

Інший шлях реалізації зовнішньої диференціації передбачав навчання дітей згідно з їхніми нахилами в діючих реальних школах, класичних гімназіях і комерційних училищах, які в царську добу були становими навчальними закладами. Позитивним було те, що українські уряди не збиралися ліквідувати ці заклади, а планували їх розвивати та удосконалювати.

На відміну від державної освітньої політики імперського уряду, коли діяла лише початкова мішана школа, українські уряди проголосили найкращою формою навчання спільну школу для обох статей зі збереженням дівочих, хлоп'ячих шкіл. Автори рекомендували розробити однакові навчальні плани і програми до 8 класу для дівочих, хлоп'ячих і мішаних шкіл; а диференціацію в різних варіаціях запроваджувати на III ступені. Водночас вони застерігали від переходу учнів із мішаної школи до роздільної і навпаки [5, с. 22–23].

Важливо, що у проекті скасовувалися привілеї на вступ до вищої школи, тобто учні тепер мали рівні права й після закінчення школи будь-якого типу. Правила вступу повинна була розробляти вища школа (приймати учнів без іспитів або призначати необхідні іспити) [5, с. 23].

У розглядуваному документі обґрунтовано значення загальноосвітніх предметів (рідна мова, математика, природничі дисципліни, історія) для розвитку дитини, а також наведено орієнтовну кількість го-

дин з кожного предмета для всіх ступенів загальноосвітньої школи. Пояснюються підходи до загальних планів з релігії й моралі, мистецтва, фізичного виховання, іноземних мов.

Проаналізувавши пояснення до програм з різних предметів, ми побачили, що для реалізації принципу індивідуалізації навчання учителям пропонувалося застосовувати у школі I ступеня активні методи навчання. Так, у Поясненні до програми з української мови зазначалося, що потрібно давати дитині змогу «ставитись до всякої праці з творчою самодіяльністю, виявляючи якнайбільше основи своєї *індивідуальності*, ... засвоювати головні загальнолюдські культурні розуміння й нахили в національній формі» [5, с. 30]. А для цього рекомендувалися: активні методи навчання (малювання, ліплення, використання приказок, казок, пісень, ігор з «національної словесності», наочності); для усних бесід добирати теми про рідну природу, національний побут, звичаї, національних героїв і діячів; застосовувати генетичний метод (діти самостійно з незначною допомогою вчителя роблять самостійні висновки щодо літературного твору); класні усні й письмові твори [5, с. 30–31]. У Поясненні до програми з математики надавалося право також використовувати генетичний метод (у ході вивчення нового матеріалу діти самостійно доходять висновку, малюють, моделюють тощо) [5, с. 37]. У ході вивчення природознавства і географії на I ступені вважалося доцільним пристосовувати зміст курсів до сільського господарства, зокрема за допомогою екскурсій, дослідів, спостережень, сільськогосподарської праці, без підручників [5, с. 38–39, 40–41]. Навчання історії пропонувалося проводити без підручників шляхом бесід, колективного читання, а «вчитель повинен розвинути в дітях любов та повагу до рідної нації» [5, с. 53].

Загалом школа проектувалася 12-річною і триступеневою: I ступінь – молодша основна 4-річна школа, II – старша основна 4-річна школа, що поєднуються в основну школу, після закінчення якої можна продовжити навчання у професійній школі або на III ступені – в 4-річній колегії з поліфуркацією (профільна диференціація), після закінчення якої можна продовжити навчання у вищій школі. Професійна школа відокремлювалася від загальноосвітньої.

Після виходу першого тому в квітні 1920 р. був готовий до друку другий том. Проте, як зазначає у передмові до нього П. Холодний (21 березня 1921), через швидку евакуацію з Вінниці (червень) і Кам'янця та інші переїзди рукопис загубився й лише в Тарнові у грудні розпочалася його реставрація за чернетками і протоколами [13, арк. 20–21]. У ній під керівництвом П. Холодного брали участь Л. Бачинський, С. Донченко, В. Злотчанський, М. Левицький, В. Цівчинський, А. Чернявський, Л. Чикаленко. У ході напруженої роботи було завершено другий том, що містив програми з природознавства, гігієни, бухгалтерії, комерційної арифметики, правознавства, хімії, технології. Планувалося видати і третій том, до якого мали увійти програми з філософської пропедевтики, англійської мови, педагогіки, руханки, рукоділля, домоводства.

Аналіз показав, що в розділі «Основа конструкції III ступеня» (другий том Проекту єдиної школи) деталізувалася модель єдиної школи III ступеня як чотирирічна колегія з профільними відділами (три гуманістичних, реальний, економічний, дівочий) і викладанням системних курсів наук. На думку авторів проекту, «системні курси мають величезне значення для розвитку інтелекту учня, бо проводять розум його по різноманітних схемах думання, в залежності від методів тої або іншої науки наукові узагальнення та образи, що з ними зв'язані, дають йому високі чуття» [16, арк. 8]. Передбачалося, що всі предмети в колегії ділитимуться на дві групи – головні і додаткові. Головні предмети (природознавство, хімія, фізика, географія та історія) в різному обсязі мали викладатися в усіх відділах відповідно до профільного напрямку; додаткові (нові та давні мови, філософська пропедевтика, правознавство, політична економія, педагогіка, нарисна геометрія, космографія та ін.) – згідно з педагогічними міркуваннями, певними шкільними традиціями, навколишнім середовищем учнів. В однаковому обсязі планувалося викладати обов'язкові предмети: релігію, мистецтво, руханку. Практичними предметами вважалися ті, які були «близькі безпосередньо до життя» і сприяли зв'язку школи з навколишнім середовищем.

У гуманістичному (гуманітарному) відділі передбачалося комбінуванням з додаткових предметів (нові та давні мови, філософська пропедевтика, правознавство) утворювати варіанти відділу, збільшити кількість годин на викладання всесвітньої історії, письменства, мов, але зменшити – на математику й вилучити хімію [16, арк. 13–14]. Щодо викладання нових мов, то воно мало погоджуватися зі школою II ступеня. У примітках до навчального плану гуманістичного (гуманітарного) відділу з однією мовою зазначалося, що нова мова «А» – це французька чи німецька; у зв'язку з поділом класів (40 учнів) на дві групи для практичних занять на кожного учня одну годину виділятимуть на два тижні. В економічному відділі планувалося увести додаткові предмети, а саме: нові мови, технологія, політична економія, бухгалтерія, філософська пропедевтика, природознавство, комерційна арифметика, скорочувати кількість годин на викладання всесвітньої історії, літератури та історії порівняно з гуманістичним відділом і математики порівняно з реальним. У дівочому відділі пропонувалися додаткові предмети: нові мови, хімія, педагогіка; практичні дисципліни: домоводство, рукоділля; порівняно з реальним відділом скорочувалася кількість години на викладання малювання [16, арк. 18].

Проаналізувавши проект, ми побачили, що в ньому вживаються такі терміни: «індивідуальність дитини», «індивідуальні нахили дітей», «індивідуальні здібності дітей», «диференціація вивчення природознавства», «варіанти III ступеня школи», «національні варіанти загальноосвітньої школи» та ін. Це свідчить про те, що в 1917–1919 рр. формувався категорійно-поняттєвий апарат розглядуваної проблеми.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що Проект єдиної школи в Україні, створений на демократичній основі у ході творчої співпраці освітянами Наддніпрянської та Західної України, акумулював найпередовіші здобутки зарубіжної та вітчизняної педагогічної науки і практики. Важливо, що українські уряди не зруйнували діючих типів навчальних закладів за царату (гімназії, реальні училища, комерційні гімназії та ін.: державні і приватні, жіночі та чоловічі, спільні), а зберегли їх, проголосивши принцип рівного доступу до освіти дітей усіх верств населення відповідно до їхніх здібностей і нахилів, забезпечуючи таким чином здійснення зовнішньої і внутрішньої диференціації навчання. А обґрунтована модель 12-річної (у початковому варіанті 11-річної) загальноосвітньої треступеневої школи мала забезпечити внутрішню і зовнішню (рівнева і профільна) диференціації. Отже, Проект єдиної школи в Україні ґрунтується на принципах індивідуалізації та диференціації навчання в поєднанні й тісному взаємозв'язку з іншими принципами (єдиної школи, національний, гуманістичний, демократичний, виховальний, трудовий (діяльний), що актуалізуються в освітньому просторі ХХІ ст. Вважаємо, що в цілому знання про розглядуваний документ, зокрема про зміст навчальних програм з різних предметів для III ступеня, що є складовою неопублікованого другого тому, не лише збагачує історико-педагогічне знання, а може прислужитися й нині в ході розроблення теоретичних засад профільної школи, особистісно орієнтованої системи освіти України. Про це йтиметься у наших подальших публікаціях.

ДЖЕРЕЛА

1. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд // Вісти з Укр. Центральної Ради. — 1917. — Верес. (№ 15/16). — С. 7—8.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с., с. 211—212.
3. Закон «Про державну мову в Українській Народній Республіці» // Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. — 1919. — № 1, 18 січня. — С. 4.
4. *Постернак С.* Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917—1919 рр. / С. Постернак. — К. : Вєукр. кооп. вид-во Союз, 1920. — 127 с.
5. Проект єдиної школи на Вкраїні. Основна школа. — Кам'янець-Подільський : Дністер, 1919. — Кн.1. — 172 с.
6. Робота Другого Всеукраїнського вчительського з'їзду // Вістн. пед. проф. з'їзду. — 1917. — 10 серп. (№ 1). — С. 2.
7. Робота Другого Всеукраїнського вчительського з'їзду // Вістн. пед. проф. з'їзду. — 1917. — 14 серп. (№ 3/5). — С. 1-2.
8. *Холодний П.* Єдина школа / Холодний П. // ВУШ. — 1917. — № 2 (жовтень). — С. 66—68.
9. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2201, оп. 1, спр. 680, арк. 5—9.
10. ЦДАВО України, ф. 2582, оп.1, спр. 16, 134 арк.
11. ЦДАВО України, ф. 2582, оп.1, спр. 27, 82 арк.
12. ЦДАВО України, ф. 2582, оп.1, спр. 128, 32 арк.
13. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 2, спр. 43, арк. 20—21.
14. ЦДАВО України, ф. 2582, оп.2, спр. 138, 70 арк.
15. ЦДАВО України, ф. 2582, оп.2, спр. 139, 70 арк.
16. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 2, спр. 148, 73 арк.
17. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 2, спр. 162, 82 арк.

Статья посвящена истории и содержанию Проекта единой школы в Украине (1917—1919), который определил фундаментальные принципы развития школьного образования, в частности индивидуализации и дифференциации обучения.

Ключевые слова: Проект единой школы в Украине, школьное образование, индивидуализация и дифференциация обучения.

The Article covers history and contents of the Integrated School Project in Ukraine (1917—1919) that defined fundamental principles of the school education development, in particular, individualization and differentiation of teaching.

Key words: Integrated School Project in Ukraine, school education, individualization and differentiation of teaching.